

TEMA: Förskolan och utbildning för hållbar utveckling

Nordisk forskning inom fältet förskola och hållbarhet

Under de senaste 40 åren har utbildning kommit att bli ett verktyg i en politisk strävan mot att säkerställa en nutida och framtida hållbarhet. En strävan som under de senaste åren även har riktat sig mot de yngsta barnen i förskolan både internationellt som nationellt (Pramling Samuelsson & Kaga 2008, SKOLFS 2018:50, UNESCO 2005).

Utbildningsforskningen inom forskningsfälten utbildning för hållbar utveckling och utbildning för hållbarhet har en omfattande kunskapsbas (se t ex, Blaze Corcoran, Weakland & Wals 2017, Scott & Gough 2003 & 2004, Stevenson m fl 2013, Öhman 2011) medan studier från förskolan har fram till de senaste åren varit ett relativt begränsat fält (Davis 2009, Pramling Samuelsson 2016). Enligt Julie Davis och Sue Elliott (2014) och Maria Hedefalk, Jonas Almqvist och Leif Östman (2015), Eva Ärlemalm-Hagsér och Sue Elliott (2017), Eva Ärlemalm-Hagsér och Ingrid Pramling Samuelsson (2018) har forskningsområdet förskola och hållbarhet expanderat kraftigt de senaste åren. Hedefalk, Almqvist och Östman (2015) visar i en forskningsöversikt att mer än dubbelt så många artiklar har publicerats på temat mellan åren 2007–2012 än det antal som Davis (2009) rapporterade om mellan åren 1996–2007. Ytterligare två forskningsöversikter med utgångspunkt i Davis (2009) studie har publicerats, dels Connie Greens (2015) studie av de forskningsmetoder som använts i studier inom fältet förskola och hållbarhet, dels Margret Somerville och Carolyn Williams (2015)

Eva Ärlemalm-Hagsér är docent i pedagogik med inriktning förskolepedagogik vid Mälardalens högskola, Akademin för utbildning, kultur och kommunikation, Box 883, 721 23 Västerås. E-post: eva.arlemalm-hagser@mdh.se
Maria Hedefalk är doktor i didaktik vid Uppsala universitet, institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier, Box 2136, 750 02 Uppsala. E-post: maria.hedefalk@edu.uu.se

studie av de teoretiska perspektiv som använts inom fältet förskola och hållbarhet. Dessa studier bekräftar att antalet studier inom fältet har ökat. I de ovan nämnda studierna framkommer att studier med fokus på miljöfrågor kopplat till *naturmöten* är övervägande, vilket poängteras både av Somerville och Williams (2015) och Hedefalk, Almqvist och Östman (2015). Två nya områden framträder i studierna dels, *barns rättigheter* (Somerville & Williams 2015, Green 2015), dels studier utifrån *post-humanistiska perspektiv och materialitet* (Somerville & Williams 2015).

I Norden är forskningen om förskola, förskolläro-utbildning och hållbarhet begränsad. De studier som finns har främst studerat dels hur förskolepersonal uppfattar och beskriver hållbarhet, dels utifrån hur styrdokument skriver fram utbildning för hållbarhet som innehåll (Almers 2009, Björneloo 2007, Jóhannesson m fl 2011, Sageidet 2014, Salonen & Tast 2013, Ärlemalm-Hagsér 2013). I flera av de nordiska länderna utgör utbildning för hållbarhet en del av förskolans utbildnings- och undervisningsuppdrag (Norðdahl & Jóhannesson 2016, Sageidet 2014, Sandberg, Lillvist & Ärlemalm-Hagsér 2018) vidare pågår utveckling och forskning kring kvalitetsstödande verktyg för utbildning för hållbarhet i förskolan i Norge (Presthus Heggen 2016) liksom i Sverige (Kultti m fl 2016).

Olika begrepp har använts i relation till kunskapsområdet, i svenska studier av förskolan har till exempel utbildning för hållbar utveckling (Björneloo 2007), undervisning för hållbar utveckling (Hedefalk i detta nummer), lärande för hållbar utveckling (Ideland 2016), lärande för hållbarhet (Ärlemalm-Hagsér 2013) använts. Detta är en av flera av kunskapsrådets svårigheter och speglar begreppets olika tolkningar och motsättningar (se till exempel von Wright 1994). En ytterligare problematik är att i studier om utbildning och undervisningspraktiker och hållbarhet/hållbar utveckling finns en påtaglig risk för normativitet. I flera studier av Malin Ideland (2016) och Malin Ideland och Claes Malmberg (2015) framträder förskola och skolan som en del av en västerländsk utbildningsdiskurs och där upplysningsidealets människosyn ger sig till känna. De argumenterar för att begreppet hållbar utveckling och specifikt lärande för hållbar utveckling är problematiskt och de menar att det (re)produceras normer genom dess intentioner; skapande av den goda miljö och det goda livet för "alla". Normer som ofta innefattar allmänna föreställningar om individen och om hur detta arbete ska göras och av vilka. De argumenterar vidare att den oproblematiserande synen på människan i relation till arbetet med hållbar utveckling kan skapa problematiska följdverkningar som i stället för att motverka utanförskap, ojämlikhet och ohållbart resursutnyttjande kan förstärka detta. De menar att

individen (det KRAV-märkta barnet) görs ansvarig för strukturella problem (som hen inte kan påverka) och därmed försvagas möjligheten till en reell politisk förändring. Samtidigt som de ideologiska och politiska meningsskiljaktigheterna i förhållande till hållbarhet osynliggörs (jfr Hägglund & Johansson 2014, Hopwood, Mellor & O'Brien 2005, Ärlemalm-Hagsér 2013).

I detta temanummer presenteras, i denna inledande text och i artiklarna, delar av den nu pågående nordiska forskningen inom fältet förskola/förskolläro-utbildning och hållbarhet/hållbar utveckling. Vi som redaktörer sökte även efter forskning från Danmark dels genom våra forskningskontakter, dels genom forskningsöversikter med fokus på förskola (Bondebjerg m fl 2018) men tyvärr gav dessa sökningar inget resultat.

De artiklar som detta temanummer innehåller synliggör utbildningspolitiska innebörder av utbildning för hållbar utveckling i de representerade nordiska länderna, den meningsbärande kunskap som framträder i de olika pedagogiska verksamheterna samt styrkor och svagheter inom forskningsfältet. Artiklarna presenterar studier med varierande teoretiska och metodologiska perspektiv. Innebörder av vad utbildning för hållbar utveckling innebär i förskolekontext och förskolläro-utbildning skiljer sig mellan de nordiska länderna. En otydlighet som även framträder i praktiken och som förskollärare, förskolepersonal och lärarutbildare brottas med i sitt dagliga arbete. Detta är något som ytterligare behöver diskuteras och problematiseras och det finns ett behov av fortsatt teoretisk och begreppsmässig utveckling inom fältet förskola och hållbarhet. Detta temanummer avser att synliggöra, utveckla och problematisera kunskapsbidragen inom fältet förskola och hållbarhet.

Merparten av artiklarna undersöker förskollärare och lärarstudenters uppfattningar om undervisning för hållbar utveckling. I såväl Sverige och Finland blir det tydligt att det främst är en ekologisk dimension av hållbarhet som är i fokus. Även om några studier visar att förskollärare berör de ekonomiska och sociala dimensionerna, så är det uppenbart att dessa dimensioner inte ges lika mycket utrymme i undervisningen som den ekologiska dimensionen. Detta speglar det som framkommit i tidigare studier (Hedefalk, Almqvist & Östman 2015) att undervisning för hållbarhet främst har fokus på miljöfrågor.

I *Eva Ärlemalm-Hagsérs*, *Benita Bergs* och *Anette Sandbergs* artikel *ECONOMIC SUSTAINABILITY IN SWEDISH PRESCHOOLS – PRESCHOOL TEACHERS AND PRESCHOOLS AS POLITICAL-ECONOMIC ACTORS* beskrivs hur förskollärare förändrar sin syn på den ekonomiska dimensionen av hållbarhet och hur den kommer till uttryck i

förskolans verksamhet. Arbetet med ekonomisk hållbarhet beskrivs av de deltagande i studien som relevant i förskollärarens dagliga arbete med barnen på förskolan. Arbetet med att minska förbrukning av pappershanddukar, ritpapper och mat var exempel på innehåll som förskolepersonalen arbetade med. Förskollärarna i studien problematiserade och gav vidare exempel på hur den ekonomiska och sociala dimensionen kunde kopplas till barnens möjligheter att delta i förskolans aktiviteter, där de poängterade att alla familjer ska ha möjlighet att delta oavsett ekonomisk bakgrund.

Två artiklar undersöker lärarutbildningar i Sverige och Finland. I *Maria Hedefalks* artikel DISKURSER OM UNDERVISNING FÖR HÅLLBAR UTVECKLING PÅ ETT FÖRSKOLLÄRARPROGRAM undersöks lärarstudenters texter i en kurs om hållbar utveckling. Resultatet visar att studenterna skriver fram undervisning för hållbar utveckling i linje med tidigare upptäckta undervisningsdiskurser (se Skolverket 2001): faktabaserad undervisning, normerande undervisning och pluralistisk undervisning. Spänningar mellan diskurserna synliggörs i analysen vilket visar på komplexiteten i att undervisa för hållbar utveckling. Studenterna visar i sina texter att merparten skriver fram hållbarhet utifrån den normerande diskursen eller så kombineras den med den faktabaserade diskursen. Hedefalk efterfrågar möjligheter för lärarstudenter att utveckla förmågor att undervisa på *nya* sätt, något som inte framträder i texterna av studenterna i den undersökta kursen.

I *Ann-Christin Furus, Lili-Ann Wolfs* och *Liisa Suomelas* artikel PREMISSE FÖR HÅLLBARHET I DEN FINLÄNDSKA UTBILDNINGEN AV LÄRARE INOM SMÅBARNSPEDAGOGIK – EN KRITISK GRANSKNING AV VISIONER OCH VERKLIGHET, undersöks hur finska studenter som deltar i barnträdgårdsläroinbildningen vid Åbo Akademi uppfattar begreppet hållbar utveckling och vilka kurser som erbjuds lärarstudenter om hållbar utveckling i Finland. Resultatet av studien visar att merparten av lärarstudenterna har en begränsad förståelse av hållbar utveckling när de går in i utbildningen men variationen bland studenterna är stor. Ett fåtal studenter uppvisar en betydande förståelse av vad hållbarhet innebär. De flesta studenter menar att hållbar utveckling innebär att skydda naturen och därmed blir det viktigt att lära sig att hantera miljö och naturresurser på ett hållbart sätt. Undersökningen visar även att utbildning för hållbar utveckling har en oklar och/eller undanskymd plats på de olika lärosätena i Finland.

Precis som i tidigare studier bekräftar Hedefalk och Furu, Wolff och Suomela i dessa studier att lärarstudenterna har fokus på miljöundervisning när det gäller deras förståelser av hållbar utveckling. Det behöver inte vara något negativt, dock poängterar författarna att det skapar svårigheter för de blivande förskollärarna att leda ett

förändringsarbete med hållbarhetsfokus utifrån nya eller innovativa undervisningssätt och innehåll.

I artikeln *EARLY CHILDHOOD EDUCATORS AND SUSTAINABILITY: IMPORTANCE OF SUSTAINABLE LIVING AND ITS MATERIALISING IN EVERYDAY LIFE* undersöker *Arto O Salonen* och *Sylvia Hakari (tidigare Tast)* finska lärares sätt att leva i förhållande till hållbar utveckling. Resultatet visar att äldre lärare lever mer hållbart än yngre. Resultatet visade också att lärarna känner ansvar för att bidra till förändring även om de upplever det som svårt.

Gemensamt för alla studierna i detta temanummer är att de synliggör att det fortfarande råder osäkerhet bland förskollärare, förskollärarytstudenter och lärarutbildare kring hur undervisning för hållbar utveckling förstås. Även om forskningsområdet förskola och hållbarhet under det senaste året expanderats internationellt som beskrivs ovan, finns ett stort behov av studier som vidareutvecklar och fördjupar området i Norden. De områden som specifikt kan urskiljas är: behovet av kritiska studier som problematiserar olika former av hegemoniska diskurser i förståelser och handlanden i relation till utbildning för hållbar utveckling, studier om barns meningsskapande, studier om utbildning och undervisningspraktiker - i förskolan och i förskollärarytutbildningen och slutligen teoretiska studier med begreppsutveckling och fördjupad förståelse och utveckling relaterat till forskningsområdets ontologi och epistemologi.

Referenser

- Almers, Ellen (2009): *Handlingskompetens för hållbar utveckling: Tre berättelser om vägen dit* (Doktorsavhandling). Jönköping: Högskolan för lärande och kommunikation.
- Björneloo, Inger (2007): *Innebörder av hållbar utveckling. En studie av lärares utsagor om undervisning* (Doktorsavhandling, Gothenburg studies in Educational Sciences, 250). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

- Bondebjerg, Anja; Jessen, Anna; Jusufbegovic, Lana & Vestergaard, Stinna (2018): *Forskningskortlægning og -vurdering af skandinavisk dagtilbudsforskning for 0–6-årige i året 2016*. Aarhus universitet: Nationalt center for skolforskning.
- Davis, Julie (2009): Revealing the research ‘hole’ of early childhood education for sustainability: A preliminary survey of the literature. *Environmental Education Research* 15(2), 227–241.
- Davis, Julie & Elliott, Sue, red (2014): *Research in Early Childhood Education for Sustainability: International Perspectives and Provocations*. London: Routledge.
- Green, Connie (2015): Toward young children as active researchers: A critical review of the methodologies and methods in early childhood environmental education. *The Journal of Environmental Education* 46(4), 207–229.
- Hedefalk, Maria; Almqvist, Jonas & Östman, Leif (2015): Education for sustainable development in early childhood education: a review of the research literature. *Environmental Education Research* 21(7), 975–990.
- Hopwood, Bill; Mellor, Mary & O’Brien, Geoff (2005): Sustainable development: Mapping different approaches. *Sustainable Development* 13, 38–52.
- Häggglund, Solveig & Johansson, Eva (2014): Belonging, value conflicts and children’s rights in learning for sustainability in early childhood. I Julie Davis & Sue Elliott, red: *Research in Early Childhood Education for Sustainability: International Perspectives and Provocations*, s 38–48. London, New York: Routledge.
- Ideland, Malin (2016): *Den KRAV-märkta människan*. Lund: Celanders.
- Ideland, Malin & Malmberg, Claes (2015): Governing ‘eco-certified children’ through pastoral power: critical perspectives on education for sustainable development. *Environmental Education Research* 21(2), 173–182.
- Jóhannesson, Ingólfur Ágúst; Norðdahl, Kristín; Óskarsdóttir, Gunnhildur; Pálsdóttir, Auður & Pétursdóttir, Björg (2011): Curriculum analysis and education for sustainable development in Iceland. *Environmental Education Research* 17(3), 375–391
- Kultti, Anne; Larsson, Jonna; Ärlemalm-Hagsér, Eva & Pramling Samuelsson, Ingrid (2016): Education for sustainability in the context of Swedish preschool. I John Siraj-Blatchford, Cathy Mogharreban & Eunhye Park, red: *International Research on Education for Sustainable Development in Early Childhood*, s 123–137. Dordrecht: Springer Books

- Norðdahl, Kristin & Jóhannesson, Ingólfur Ásgeir (2016): 'Let's go outside': Icelandic teachers' views of using the outdoors. *Education 3-13* 44(4), 391–406.
- Pramling Samuelsson, Ingrid (2016): What is the future of sustainability in early childhood? I Ann Farrell; Sharon Lynn Kagan & E Kay M Tisdall red: *The SAGE Handbook of Early Childhood Research*, s 502–516. London: SAGE.
- Pramling Samuelsson, Ingrid, & Kaga, Yoshie (2008): *The Contribution of Early Childhood Education to a Sustainable Society*. UNESCO: France.
- Presthus Heggen, Marianne (2016): Education for sustainable development in Norway. I John Siraj-Blatchford; Cathy Mogharreban & Eunhye Park, red: *International Research on Education for Sustainable Development in Early Childhood*, s 91–102. Dordrecht: Springer Books.
- Sageidet, Barbara Maria (2014): Norwegian perspectives on ECEfS: What has developed since the Brundtland Report? I Julie Davis & Sue Elliott, red: *Research in Early Childhood Education for Sustainability. International Perspectives and Provocations*, s 112–124. New York: Routledge.
- Sandberg, Anette; Lillvist, Anne & Ärlemalm-Hagsér, Eva (2018): Undervisning i olika lärmiljöer i förskolan. I Sonja Sherridan & Pia Williams, red: *Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt*, s 92–99. Stockholm: Skolverket.
- Scott, Will & Gough, Stephen (2003): *Sustainable Development and Learning: Framing the Issues*. London & New York: RoutledgeFalmer.
- Scott, Will & Gough, Stephen. (2004): *Key Issues in Sustainable Development and Learning: A Critical Review*. London & New York: RoutledgeFalmer.
- Skolverket (2001): Hållbar utveckling i skolan: Miljöundervisning och utbildning för hållbar utveckling i svensk skola. Stockholm: Skolverket.
- SKOLFS (2018:50): *Förordning om läroplan för förskolan*. Hämtad 13 september 2018 https://www.skolverket.se/download/18.4fc05a3f164131a741815d2/1535537399180/Laroplan_forskolan_SKOLFS_2018_50.pdf
- Somerville, Margret & Williams, Carolyn (2015): Sustainability education in early childhood: An updated review of research in the field. *Contemporary Issues in Early Childhood* 16(2), 102–117.

- Stevenson, Robert B; Brody, Michael; Dillon, Justin & Wals, Arjen E. J., red (2013): *International Handbook of Research on Environmental Education*. New York: Routledge.
- UNESCO (2005): *Draft International Implementation Scheme*. Hämtad 30 Maj 2014 http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/esd/documents/ESD_IIS.pdf
- von Wright, Georg Henrik (1994): *Myten om framsteget*. Trondheim: Albert Bonniers Förlag.
- Ärlemalm-Hagsér, Eva (2013): *Engagerade för världens bästa? Lärande för hållbarhet i förskolan*. (Doktorsavhandling, Gothenburg Studies in Educational Sciences 335). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Ärlemalm-Hagsér, Eva & Pramling Samuelsson, Ingrid (2018): Early childhood education and care for sustainability – Historical context and current challenges. I Valerie Huggins & David Evans, red: *Early Childhood Care and Education for Sustainability*, s 13–28. London: Routledge.
- Öhman, Johan (2011): Theme: New Swedish environmental and sustainability education research. *Education & Democracy* 20(1), 3–12.